

**XÂY DỰNG KHUNG PHÁP LÝ QUẢN LÝ GIAO DỊCH TIỀN ẢO
- QUA NGHIÊN CỨU PHÁP LUẬT NHẬT BẢN
VÀ MỘT SỐ GỢI MỞ CHO VIỆT NAM**

*NGUYỄN LƯU LAN PHƯƠNG**

*LÊ THỊ THÙY NHỊ***

Ngày nhận bài: 10/11/2020

Ngày phản biện: 23/11/2020

Ngày đăng bài: 31/12/2020

Tóm tắt:

Dưới sự phát triển của công nghệ 4.0, thị trường giao dịch tiền ảo trên thế giới ngày càng sôi động dẫn đến các quốc gia khác nhau có các góc độ quản lý khác nhau từ cấm, từ chối cho đến cho phép hoạt động. Vì vậy, nghiên cứu khung pháp lý quản lý tiền ảo từ pháp luật Nhật Bản - một trong những quốc gia đầu tiên xây dựng khung pháp lý này - đóng vai trò là bài học kinh nghiệm quan trọng cho Việt Nam để chủ động hội nhập cũng như ứng phó với tác động của cuộc cách mạng công nghiệp lần thứ tư.

Từ khóa:

Tiền ảo, pháp luật Nhật Bản, Việt Nam.

Abstract:

Due to the development of technology 4.0, the virtual currency trading market in the world is expanding, leading to countries having different management angles from prohibition, denial, or agreement. Therefore, research the legal framework for virtual currency management from Japanese law - one of the first countries building this legal framework - serves as an essential lesson for Vietnam to actively integrate as well as responding to the effects of the fourth industrial revolution.

Key words:

Virtual currency, Japanese law, Vietnam.

Đặt vấn đề

Tại Việt Nam, tính hợp pháp của tiền ảo hoàn toàn không được công nhận. Theo các quy định trong Bộ luật Dân sự năm 2015 hiện hành thì tiền ảo không được xem là một loại tài sản, vì nó không thỏa mãn các dấu hiệu để được xác định là tiền. Dưới phương diện pháp luật ngân hàng thì tiền ảo không phải là phương tiện thanh toán hợp pháp tại Việt Nam, không thuộc các đối tượng Séc, lệnh chi, ủy nhiệm chi, nhờ thu, ủy nhiệm thu, thẻ ngân hàng và các

* GV Khoa Luật Kinh tế, Trường Đại học Luật, Đại học Huế. Email: phuongnll@hul.edu.vn

** GV Khoa Luật Kinh tế, Trường Đại học Luật, Đại học Huế. Email: nhiltt@hul.edu.vn

phương tiện thanh toán khác theo quy định của Ngân hàng Nhà nước. Dokhung pháp lý về việc quản lý các giao dịch tiền ảo tại Việt Nam vẫn chưa có nên các giao dịch liên quan đến phương tiện thanh toán là tiền ảo đều được xem là không hợp pháp tại Việt Nam và không được nhà nước bảo hộ. Vì vậy, mục đích của bài viết này là phân tích các quan điểm pháp lý về quản lý giao dịch tiền ảo trên thế giới, thực tiễn áp dụng khung pháp lý về quản lý giao dịch tiền ảo tại Nhật Bản cùng với thực trạng các vấn đề pháp lý liên quan đến việc quản lý tiền ảo tại Việt Nam, từ đó đưa ra một số gợi ý mở cho Việt Nam trong việc xây dựng khung pháp lý quản lý giao dịch tiền ảo hiện nay.

1. Tổng quan về tiền ảo và quan điểm pháp lý về quản lý giao dịch tiền ảo trên thế giới

Cho đến nay, trên thế giới chưa có một định nghĩa chính thức nào về tiền ảo, tuy nhiên có rất nhiều tổ chức tài chính, ngân hàng đã định nghĩa khái niệm này như sau:

Năm 2012, *Ngân hàng Trung ương châu Âu* định nghĩa, tiền ảo là một loại tiền điện tử không được kiểm soát, được phát hành bởi Chính phủ và thường có thể được phát hành, quản lý và kiểm soát bởi các nhà phát hành tư nhân, nhà phát triển hoặc tổ chức sáng lập. Loại tiền này được sử dụng và chấp nhận giữa các thành viên của một cộng đồng ảo cụ thể¹.

Năm 2013, *mạng lưới thực thi tội phạm tài chính của Hoa Kỳ (FinCEN)* đã định nghĩa tiền ảo là phương tiện trao đổi hoạt động giống như tiền tệ (tiền xu và tiền giấy) trong một số môi trường nhưng không có các thuộc tính của tiền thật. Đặc biệt, tiền ảo không có tư cách pháp lý trong bất kỳ cơ quan thực thi nào của chính phủ².

Năm 2014, *ECB (European Central Bank - Ngân hàng trung ương Châu Âu)* đã định nghĩa, tiền ảo là đại diện kỹ thuật số của giá trị không phải do Ngân hàng Trung ương hoặc các cơ quan công quyền phát hành, cũng không nhất thiết phải gắn với tiền định danh (tiền tệ fiat) nhưng được các thể nhân hoặc pháp nhân chấp nhận như một phương tiện thanh toán, có thể được chuyển nhượng, lưu trữ hoặc giao dịch điện tử³.

Từ những định nghĩa về tiền ảo nói trên, có thể thấy rằng, tiền ảo là một phương tiện trao đổi hoạt động giống như tiền tệ trong một số môi trường, nhưng không có tất cả các thuộc tính của tiền “thật”. Đặc biệt, tiền ảo không phải là tiền tệ hợp pháp trong bất kỳ khu vực tài phán nào,

¹ European Central Bank (October 2012). “1. *Virtual Currency Schemes*”. Frankfurt am Main: European Central Bank. p. 5. ISBN 978-92-899-0862-7 from the original on 2012-11-06.

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf> truy cập ngày 10/10/2020.

² “FIN-2013-G001: *Application of FinCEN's Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies*”. *Financial Crimes Enforcement Network*. 18 March 2013. p. 6. Archived from the original on 19 March 2013. Retrieved 29 May 2015, <https://www.fincen.gov/sites/default/files/shared/FIN-2013-G001.pdf>. Truy cập ngày 10/10/2020.

³ EBA Opinion on “*virtual currencies*” European Banking Authority. 4 July 2014. p.46. Retrieved 8 July 2014.

chúng không có giá trị nội tại và giá trị của chúng được xác định bởi tiền định danh hoặc giá thị trường và được một số cộng đồng (ảo) cụ thể nào đó chấp thuận. Do đó, tiền ảo không đáp ứng các tiêu chí để được coi là tiền tệ vì nó là không phải là tiền tệ hợp pháp.

Xuất phát từ nhiều quan điểm khác nhau về bản chất của tiền ảo do đó mỗi quốc gia trên thế giới có những cách tiếp cận và quản lý khác nhau đối với đồng tiền này: Có quốc gia chấp nhận như một loại phương tiện thanh toán, có quốc gia hoàn toàn không thừa nhận, không cho phép lưu thông và cũng có quốc gia không cấm cũng không quản lý, cụ thể có thể chia làm ba nhóm sau:

Nhóm I - Các quốc gia dung hòa. Đây là nhóm chiếm số lượng đông nhất, đồng thời cũng là nhóm có những quốc gia đi đầu về công nghệ trên thế giới. Nhìn chung, phản ứng của nhóm này là không cấm vũ giao dịch tiền ảo, nhưng cũng không cấm đoán mà chỉ đưa ra các chính sách để truy thu thuế và các biện pháp nhằm giám sát, giảm thiểu khả năng buôn lậu hay rửa tiền thông qua tiền ảo. Tiêu biểu như: Nhật Bản, Australia, Mỹ, Hàn Quốc, Singapore, Phillipines, Newzealand...

Nhóm II - Các nước từ chối tiền ảo. Tại các quốc gia thuộc nhóm này, dù không cấm hay coi hành vi giao dịch tiền ảo là bất hợp pháp, nhưng các chính phủ có quan điểm thiếu thiện cảm với loại tiền này. Theo đó, các chính sách được đưa ra trên cơ sở giảm thiểu hoạt động giao dịch tiền ảo. Tiêu biểu như: Nga, Trung Quốc, Ấn độ, Brazil và các nước thuộc khu vực Nam Á, Trung Đông.

Nhóm III - Các nước cấm triệt để giao dịch tiền ảo. Hiện nay, có 6 quốc gia trong danh sách cấm triệt để việc sử dụng tiền ảo gồm: Iceland, Bolivia, Ecuador, Bangladesh, Kyrgyzstan và Việt Nam. Điểm chung của các quốc gia này là tiền ảo không được coi là một loại tiền tệ và lý do cấm hầu hết đều nhằm bảo hộ đồng tiền quốc gia. Tuy nhiên, mức độ cấm ở các quốc gia cũng không giống nhau.

Dưới khía cạnh nghiên cứu lập pháp khung pháp lý quản lý giao dịch tiền ảo tại Việt Nam, bài nghiên cứu tập trung vào nhóm các quốc gia dung hòa, cụ thể là Nhật Bản - Quốc gia có nhiều đặc điểm tương đồng với Việt Nam về lịch sử, văn hóa và cùng áp dụng hệ thống “Civil law”. Dưới góc độ hợp tác, kinh nghiệm của Nhật Bản luôn được Việt Nam “tin tưởng” và có mối quan hệ xây dựng hợp tác lâu dài trên mọi lĩnh vực, bao gồm cả lập pháp. Vì vậy, các chế định tiền ảo Nhật Bản có thể được coi là tương đối phù hợp để nghiên cứu, so sánh với thực tiễn pháp luật của Việt Nam, từ đó đưa ra được những góc nhìn mới, những kinh nghiệm cần tham khảo nhằm đề xuất kiến nghị xây dựng chế định quản lý tiền ảo tại Việt Nam.

2. Thực tiễn áp dụng khung pháp lý về quản lý giao dịch tiền ảo tại Nhật Bản

Trên thực tế, Nhật Bản là quốc gia đầu tiên trên thế giới ban hành các đạo luật điều chỉnh các giao dịch liên quan đến tiền ảo, đồng thời đặt ra các yêu cầu, điều kiện một chủ thể phải đáp ứng để trở thành Nhà cung cấp dịch vụ trao đổi tiền ảo (sàn giao dịch tiền ảo) cho

người dân ở Nhật Bản. Mục đích của đạo luật này nhằm bảo vệ khách hàng của các sàn giao dịch tiền ảo cũng như chống các hoạt động rửa tiền và tài trợ cho khủng bố.

Thuật ngữ “*Tiền ảo*” được định nghĩa trong đạo luật Dịch vụ thanh toán “*The Payment Services Act*” 2017 là (i) “*giá trị tài sản*” được lưu trữ điện tử không rơi vào phạm vi “*tiền*” hoặc “*tài sản được xem là tiền*” và có thể sử dụng để thanh toán hàng hóa và/hoặc dịch vụ và có thể được bán và mua giữa những người không xác định, và cũng có thể được chuyển nhượng sử dụng một hệ thống xử lý dữ liệu điện tử; hoặc (ii) “*giá trị tài sản*” có thể được giao dịch với một “*tiền ảo*” khác và cũng có thể được giao dịch sử dụng một hệ thống xử lý dữ liệu điện tử⁴. Quan trọng nhất là tháng 5/2019 Hạ viện Nhật Bản đã sửa đổi các đạo luật liên quan đến “*tiền ảo*” (*Virtual Currency*), trong đó Hạ viện đã tiến hành sửa đổi thuật ngữ “*tiền ảo*” thành “*tài sản mã hóa*” (*Crypto Asset*)⁵. Việc điều chỉnh này giúp mô tả chính xác hơn về bản chất của tiền ảo.

Bên cạnh định nghĩa về “*tiền ảo*”, các nhà lập pháp Nhật Bản cũng ban hành các quy định điều chỉnh “*dịch vụ giao dịch tiền ảo*” (*virtual currency exchange services*). Dịch vụ giao dịch tiền ảo là việc thực hiện một trong các hoạt động sau đây:

- (i) Mua và/hoặc bán tiền ảo hoặc giao dịch trao đổi giữa các đồng tiền ảo khác nhau;
- (ii) Trung gian, đại lý hoặc ủy thác cho các hoạt động được liệt kê ở mục (i);
- (iii) Quản lý tiền hoặc tiền ảo của chủ thể thực hiện các hành vi được liệt kê tại (i) và (ii).

Nhà cung cấp dịch vụ giao dịch tiền ảo (sàn giao dịch tiền ảo) phải được thành lập dưới hình thức công ty cổ phần (*Kabushiki-Kaisha*) theo quy định Luật Công ty Nhật Bản hoặc là nhà cung cấp dịch vụ giao dịch tiền ảo nước ngoài có văn phòng đại diện hoặc chi nhánh tại Nhật Bản. Theo đó, bất kỳ tổ chức nước ngoài nào muốn đăng ký làm nhà cung cấp dịch vụ giao dịch tiền ảo phải thành lập công ty con (dưới hình thức *Kabushiki-Kaisha*) hoặc chi nhánh, văn phòng đại diện tại Nhật Bản. Ngoài ra, để trở thành nhà cung cấp dịch vụ giao dịch tiền ảo chủ thể trên còn phải đáp ứng các điều kiện sau: (a) đủ cơ sở tài chính (số vốn tối thiểu 10 triệu JPY và tài sản ròng tối thiểu dương); (b) cơ cấu tổ chức chặt chẽ và thiết lập một hệ thống cần thiết để thực thi/cung cấp phù hợp và an toàn cho dịch vụ giao dịch tiền ảo; và (c) thiết lập một hệ thống cần thiết để đảm bảo tuân thủ các quy định liên quan đến tiền ảo.

Ngày 01/5/2020, bản sửa đổi đạo luật Dịch vụ thanh toán “*The Payment Services Act*” (PSA) chính thức có hiệu lực thi hành. Bản sửa đổi mới này được cải cách thắt chặt quy định

⁴ Sự phát triển khung pháp lý về tiền ảo (Cryptocurrency) tại Nhật Bản - Phần 2, https://www.kvbro.com/help/ky-nang-co-ban/ngan-hang/su-phat-trien-khung-phap-ly-ve-tien-ao-cryptocurrency-tai-nhat-ban-phan-ii/#2727883nh_ngh297a_Ti7873n_7843o. Truy cập ngày 20/10/2020.

⁵ Sarah Tran (2020), *What are the New Amendments in Japan's Crypto Laws to be Enforced Next Month?* <https://blockchain.news/news/new-amendments-japan-crypto-laws-enforced-next-month>. Truy cập ngày 21/10/2020.

về tiền ảo nhằm tăng cường bảo vệ người dùng, điều chỉnh mạnh mẽ hơn giao dịch phái sinh tiền ảo, giảm thiểu rủi ro trong ngành như hack và thiết lập rộng rãi khung pháp lý minh bạch hơn cho tài sản kỹ thuật số. Trong phần PSA sửa đổi có hai điểm khá nổi trội, đó là:

(i) Như đã trình bày ở trên, bản sửa đổi đã thiết lập một sự thay đổi tên hợp pháp đối với tiền mã hóa (cryptocurrencies) là tài sản mã hóa (crypto assets), trước đây được chỉ định gọi là tiền ảo (virtual currencies).

(ii) Các nhà cung cấp dịch vụ giao dịch tiền ảo (sàn giao dịch tiền ảo) được yêu cầu quản lý dòng tài sản tiền ảo tách biệt với dòng tiền thật của khách hàng thông qua ví lạnh. Việc đưa tài sản tiền điện tử của khách hàng vào ví lạnh sẽ hạn chế các trường hợp lấy cắp tiền gây ra rủi ro lớn cho khách hàng vì ví không được mở và truy cập thường xuyên nên độ bảo mật và an toàn khá cao. Nếu người dùng tiền ảo khăng khăng sử dụng ví nóng để thường xuyên kiểm tra dòng tiền và thanh toán giao dịch, sàn giao dịch phải trích lại đúng số tiền tương với khoản tiền mà người dùng lưu lại trong ví nóng, trong một tài khoản khác. Điều này như một “*bảo hiểm*” cho khoản tiền của khách hàng trong trường hợp các vụ hack tiền trong tài khoản xảy ra⁶.

Năm 2018, cơ quan quản lý tài chính Nhật Bản (FSA) đã giao vai trò giám sát tiền ảo cho Hiệp hội trao đổi tiền ảo Nhật Bản (JVCEA) - Một hiệp hội tự quản các sàn giao dịch tiền ảo. Điều này có nghĩa là JVCEA có quyền giám sát tất cả các sàn giao dịch tiền ảo trong nước. Nó cũng có thể áp đặt các biện pháp trừng phạt đối với các sàn giao dịch không tuân thủ các quy tắc và quy định đã đặt ra.

Năm 2019, Hiệp hội trao đổi tiền tệ ảo Nhật Bản (JVCEA) đã ban hành các quy tắc cho “*đợt phát hành tiền ảo đầu tiên*” ICO⁷, gọi tắt là “*Quy tắc ICO*”. Theo Quy tắc ICO, dù thực hiện giao dịch tiền ảo theo phương thức tự mình phát hành và giao dịch tiền ảo hay tổ chức phát hành ủy quyền cho sàn giao dịch phát hành thì các sàn giao dịch tiền ảo và nhà giao dịch tiền ảo cũng phải tuân thủ các quy định bảo đảm an toàn như duy trì các điều kiện hoạt động đối với một sàn giao dịch tiền ảo hợp pháp; công khai các thông tin liên quan đến đồng tiền ảo dự định phát hành; tách biệt dòng tiền ảo và dòng tiền thật của khách hàng và của sàn giao dịch trong quá trình ICO; công khai các thông tin tài chính của các bên tham gia vào quá trình phát hành tiền ảo ICO...

Về góc độ pháp luật thuế thì cơ quan thuế Nhật Bản (NTA) không buộc các giao dịch tiền ảo phải chịu thuế tiêu thụ hàng hóa nhưng quy định lợi nhuận từ các giao dịch tiền ảo thuộc nhóm đối tượng “*thu nhập khác*”. Nói một cách đơn giản, các giao dịch tiền ảo đều phải

⁶ Luật tiền điện tử tại Nhật Bản sửa đổi sẽ có hiệu lực từ đầu tháng 5, <https://tygia.vn/tin-tuc/luat-tien-dien-tu-tai-nhat-ban-sua-doi-se-co-hieu-luc-tu-dau-thang-5-579>. Truy cập ngày 19/10/2020.

⁷ ICO (Initial Coin Offering - Đợt phát hành Coin đầu tiên) là một phương thức để huy động vốn cho tất cả các loại dự án liên quan đến blockchain bằng cách bán tiền ảo.

TRƯỜNG ĐẠI HỌC LUẬT, ĐẠI HỌC HUẾ

chịu thuế thu nhập. Trên thực tế, nhóm đối tượng nộp thuế thuộc “*thu nhập khác*” không có thuế suất nhất định mà sẽ áp dụng mức thuế suất theo tổng thu nhập nhà đầu tư tiền ảo kiếm được từ các giao dịch tiền ảo đó.

Tổng thu nhập	Thuế suất tiền ảo	Thuế suất tiền ảo dành cho công dân Nhật Bản <i>(Thêm 10% thuế suất cố định -Thuế cư trú)</i>
200 nghìn ¥ đến dưới 1.95 triệu ¥	5%	15%
1,95 triệu ¥ đến dưới 3,3 triệu ¥	10%	20%
3,3 triệu ¥ đến dưới 6,95 triệu ¥	20%	30%
6,95 triệu ¥ đến dưới 9 triệu ¥	23%	33%
9 triệu ¥ đến dưới 18 triệu ¥	33%	43%
Từ 18 triệu ¥ đến dưới 40 triệu ¥	40%	50%
Từ 40 triệu ¥	45%	55%

Chỉ sau khi Đạo luật Dịch vụ Thanh toán (PSA) có hiệu lực thi hành vào năm 2017 thì tính đến năm 2020, dưới sự thắt chặt đạo luật PSA sửa đổi cũng như chịu sự tác động mạnh mẽ của khủng hoảng dịch Covid-19, Nhật Bản vẫn thống kê được số lượng nhà đầu tư giao dịch tiền ảo khá cao, khoảng hơn 2 triệu người và vẫn là quốc gia có lượng người tham gia giao dịch tiền ảo hợp pháp lớn nhất khu vực châu Á - Thái Bình Dương⁸. Đồng thời, nhiều nhà cung cấp dịch vụ giao dịch tiền ảo (sàn giao dịch tiền ảo) không đạt chuẩn điều kiện cũng bị buộc đóng cửa, đến hiện tại toàn Nhật Bản chỉ có 23 sàn giao dịch tiền ảo được phép hoạt động⁹.

Như vậy, dường như sau nhiều lần cải cách chế định tiền ảo, các nhà hành pháp Nhật Bản đã có thể sàng lọc tốt những sàn giao dịch đủ khả năng hoạt động và minh bạch trong giao dịch. Việc hạn chế được số lượng nhà cung cấp dịch vụ giao dịch tiền ảo không chỉ giúp bộ máy nhà nước dễ quản lý hoạt động giao dịch tiền ảo mà còn giảm thiểu được nguy cơ lạm dụng rửa tiền, tài trợ khủng bố.

Chính sự can thiệp mạnh mẽ của các nhà lập pháp Nhật Bản vào xu hướng phát triển của thị trường giao dịch tiền ảo đã tạo ra một môi trường pháp lý uy tín đối với các nhà đầu tư giao dịch tiền ảo trên thế giới. Theo một bảng xếp hạng chỉ số các quốc gia an toàn trong giao

⁸ GCR Team (2020), *Japan Crypto Snapshot - Pre-Covid-19 Japanese Market Showed the 4th Biggest Growth*, <https://globalcoinresearch.com/2020/07/09/japan-crypto-snapshot-pre-covid19-japanese-market-showed-the-4th-biggest-growth/>. Truy cập ngày 15/10/2020.

⁹ The official disclosure platform, Xangle Research -Crypto Asset Market: Japan in 2020 - Regulation & Policies, accessed 2020.

dịch tiền ảo trên thế giới năm 2019 của tổ chức *Trading education* thì Nhật Bản có chỉ số an toàn lên đến 6.3, cao hơn hai trung tâm tài chính khác của châu Á cũng chấp nhận tính hợp pháp của tiền ảo là Singapore (5.6) và Hàn Quốc (5.1)¹⁰. Điều này càng chứng minh thêm các khách hàng nước ngoài cực kì tin tưởng vào môi trường đầu tư tiền ảo an toàn tại Nhật Bản so với các quốc gia khác trong cùng khu vực.

Bên cạnh những mặt đạt được của pháp luật Nhật Bản trong việc quy định pháp luật về tiền ảo thì vẫn đang tồn tại rất nhiều nhược điểm mà chính phủ cũng như các nhà đầu tư nên quan tâm.

Thứ nhất, tiền ảo được vận hành trên hệ thống công nghệ máy tính nên không thể khẳng định hệ thống này không có lỗ hổng kỹ thuật. Hầu hết các sàn giao dịch đều lưu trữ dữ liệu của người dùng, vì vậy dữ liệu này có thể bị đánh cắp bởi tin tặc, cho phép chúng truy cập vào rất nhiều tài khoản. Chính vì hình thức giao dịch ẩn danh, không được kiểm soát, cho nên tiền ảo đã được nhiều nhóm đối tượng tội phạm nhắm đến, điều mà hệ thống công nghệ Nhật Bản vẫn chưa kiện toàn được. Điển hình như vụ việc cuối tháng 02/2014, toàn bộ số tiền ảo khoảng 750.000 Bitcoin của khách hàng và 100.000 Bitcoin của Mt. Gox đã biến mất, tương đương với số tiền 460 triệu USD lúc đó và 3,5 tỷ USD với mức giá ở thời điểm hiện nay.

Thứ hai, theo bản sửa đổi mới của PSA thì các sàn giao dịch tiền ảo hiện nay cần phải đăng ký với cơ quan giám sát tài chính và xác minh danh tính của khách hàng mở tài khoản. Cơ quan Dịch vụ Tài chính FSA khẳng định rằng “*Luật mới sẽ giải quyết các vấn đề về rửa tiền và bảo vệ người tiêu dùng*”¹¹. Tuy nhiên, những người chỉ trích phong trào tiền ảo cho rằng tính ẩn danh và thiếu quy định của nó khiến nó trở nên lý tưởng để bọn tội phạm sử dụng.

Thứ ba, cơ quan Dịch vụ Tài chính (FSA) đã chỉ định Hiệp hội Trao đổi tiền ảo Nhật Bản cung cấp các quy tắc nhằm tạo ra một thị trường lành mạnh ở Nhật Bản. Cơ quan Dịch vụ Tài chính (FSA) đã đưa ra vấn đề với những khiếm khuyết trong hệ thống quản lý nội bộ của các nhà giao dịch tiền ảo và việc họ thiếu các biện pháp chống rửa tiền. Bên cạnh đó, Hiệp hội cũng sẽ cấm các giao dịch tiền ảo khó theo dõi, chẳng hạn như các giao dịch không tiết lộ địa chỉ cá nhân và lịch sử giao dịch. Tuy nhiên, một vấn đề còn tồn tại là làm thế nào để đảm bảo các quy định này có hiệu lực trên thực tế.

Thứ tư, giá thị trường của tiền ảo không chỉ phụ thuộc vào độ hiếm của nó mà còn phụ thuộc vào những biến động thường xuyên, liên tục theo nhu cầu và tâm lý đầu tư trên thị trường. Mặt khác, vì không có cơ quan nhà nước quản lý khung biên độ giá, nên sự biến động của tiền ảo vượt xa mức độ biến động của các đồng tiền truyền thống.

¹⁰ Trading education, Cryptocurrency Regulation Around The World In 2019 Ranked, <https://complyadvantage.com/blog/cryptocurrency-regulations-around-world/>. Truy cập ngày 20/8/2020.

¹¹ *Japan regulates virtual currency after Bitcoin scandal*, <https://phys.org/news/2016-05-japan-virtual-currency-bitcoin-scandal.html>. Truy cập ngày 25/10/2020.

Trên thực tế, các chính sách về các giao dịch điện tử, nhất là trong lĩnh vực tiền ảo tuy đã được ban hành nhưng việc triển khai, thực hiện các quy định này vẫn còn khó khăn, vướng mắc trên thực tế. Bởi vì, có thể thấy rằng, đây là một lĩnh vực rất mới, trong khi đó như đúng bản chất của tiền ảo, đây là một loại tiền rất rủi ro và rất dễ bị các tin tặc xâm nhập, tấn công, đánh cắp dữ liệu của người dùng. Chính vì vậy, các cơ quan nhà nước ở Nhật Bản cũng rất “thận trọng” khi áp dụng các quy định của pháp luật vào thực tiễn, bởi vì việc đưa một đồng tiền mới vào giao dịch có thể gây ra nhiều xáo trộn và khiến nền kinh tế trở nên bất ổn. Ngoài ra, thị trường tiền ảo là “mảnh đất màu mỡ” để các tội phạm công nghệ cao thực hiện việc phạm tội thông qua các sản phẩm giao dịch điện tử bởi lợi nhuận từ các giao dịch tiền ảo mang lại là rất lớn, nên người mua các đồng tiền ảo này thường bất chấp những lời “nhắc nhở” của các cơ quan nhà nước có thẩm quyền ở Nhật Bản.

3. Thực trạng các vấn đề pháp lý liên quan đến việc quản lý tiền ảo tại Việt Nam

Ở Việt Nam, từ ngày 01/01/2018, các nhà lập pháp chính thức quy định các hành vi phát hành, cung ứng, sử dụng tiền ảo như các phương tiện thanh toán đều không hợp pháp¹² (bao gồm cả bitcoin và các loại tiền ảo tương tự khác). Việc phát hành, sử dụng tiền ảo là tiền tệ, phương tiện thanh toán sẽ bị xử phạt hành chính¹³ và có thể truy cứu trách nhiệm hình sự về tội phạm liên quan đến tiền ảo¹⁴.

Dưới tư cách tiền tệ hay phương tiện thanh toán, Việt Nam hoàn toàn bác bỏ tư cách hợp pháp của tiền ảo nhưng dưới khía cạnh tài sản thì tiền ảo có phải là tài sản hay không thì vẫn còn đang gây tranh cãi giữa các nhà hành pháp trong quá trình áp dụng pháp luật đối với các vụ việc cụ thể liên quan đến giao dịch tiền ảo.

Trong các quy định của pháp luật Việt Nam hiện hành (bao gồm cả Bộ luật Dân sự năm 2015) chưa có quy định cụ thể về tài sản ảo (bao gồm cả tiền ảo với tư cách là một loại hình tài sản ảo). Điều 105 BLDS năm 2015 quy định: “Tài sản bao gồm vật, tiền, giấy tờ có giá và các quyền tài sản”, từ căn cứ trên thì (1) Vật phải là bộ phận của thế giới vật chất, tồn tại dưới dạng chất rắn, lỏng, khí và con người có thể chiêm ngưỡng, kiểm soát được; (2) Tiền do Ngân hàng Nhà nước phát hành và được Nhà nước bảo hộ dùng để định giá các loại tài sản khác; (3) Giấy tờ có giá là bằng chứng xác nhận nghĩa vụ trả nợ giữa tổ chức phát hành giấy tờ có giá với người sở hữu giấy tờ có giá trong một thời hạn nhất định, điều kiện trả lãi và các điều kiện khác¹⁵; (4) Quyền tài sản là quyền trị giá được bằng tiền, bao gồm quyền tài sản đối

¹² Xem thêm khoản 6 Điều 1 Nghị định số 80/2016/NĐ-CP của Chính phủ sửa đổi, bổ sung một số điều của Nghị định số 101/2012/NĐ-CP ngày 22/11/2012 về thanh toán không sử dụng tiền mặt.

¹³ Xem thêm Nghị định số 96/2014/NĐ-CP của Chính phủ ngày 17/10/2014 quy định xử phạt hành chính trong lĩnh vực tiền tệ và ngân hàng.

¹⁴ Xem thêm Điểm h khoản 1 Điều 206 Bộ luật Hình sự năm 2015, sửa đổi, bổ sung năm 2017: Tội vi phạm quy định về hoạt động ngân hàng, hoạt động khác liên quan đến hoạt động ngân hàng.

¹⁵ Xem thêm khoản 8 Điều 6 Luật Ngân hàng Nhà nước Việt Nam năm 2010.

với đối tượng quyền sở hữu trí tuệ, quyền sử dụng đất và các quyền tài sản khác¹⁶. Đối chiếu các quy định trên, tiền ảo không đáp ứng yêu cầu của ba dạng tài sản vật, tiền, giấy tờ có giá, riêng đối với quyền tài sản thì tiền ảo có thể xếp vào dạng quyền tài sản khác không cũng chưa được làm rõ và việc xác định này sẽ tùy thuộc vào từng cơ quan thực thi pháp luật đối với các trường hợp thực tế khác nhau.

Trên thực tế, vì bản chất tài sản của tiền ảo vẫn chưa được làm rõ cũng như tiền ảo không thuộc đối tượng bị cấm kinh doanh nên các hoạt động giao dịch tiền ảo vẫn tăng nhanh, hoạt động công khai, rầm rộ với quy mô lớn để trục lợi, đặc biệt dưới hình thức lừa đảo đa cấp biến tướng diễn biến ngày càng phức tạp. Chúng ta cùng phân tích trường hợp thực tế sau:

Tháng 4/2018, lãnh đạo Công ty CP Modern Tech (Quận 1, TP. Hồ Chí Minh) bị tố cáo đã chiếm đoạt hơn 15.000 tỷ đồng của nhà đầu tư. Theo đó, công ty này mời chào mua đồng tiền ảo iFan, Pincoin, với cam kết lợi nhuận thấp nhất 48% một tháng, cao gấp 50-80 lần lãi suất gửi ngân hàng, thời gian hoàn vốn tối đa 4 tháng. Sau 4 tháng ra đời, iFan đã sụp đổ và không có giá trị giao dịch quốc tế. Nhà đầu tư chỉ còn lại danh mục có giá trị được cho là lên đến 15.000 tỷ đồng nhưng không thể rút ra, lãi lùi về 0%. Nạn nhân ước tính có khoảng 32.000 người. Hay vụ việc liên quan đến Công ty Sky Mining bán các gói từ 100 USD đến 5.000 USD để nhà đầu tư mua máy đào. Sau 12 tháng, công ty sẽ trả lại vốn và lãi đến 300% mức đầu tư. Tuy nhiên, sau một thời gian nhiều đơn tố cáo gửi đến cơ quan nhà nước vì hành vi lừa đảo của công ty¹⁷.

Đánh vào tâm lý của các nhà đầu tư tiền ảo là lợi nhuận và sùng bái các mô hình đầu tư tiên tiến nhưng lại không biết gì về công nghệ thông tin, các đối tượng lừa đảo dễ dàng dẫn dụ người dân bỏ vốn ra đầu tư vào những đồng tiền ảo vô giá trị. Tuy nhiên, các hợp đồng giao dịch tiền ảo có được xem là giao dịch dân sự thuộc đối tượng điều chỉnh của pháp luật dân sự Việt Nam thì không có văn bản pháp lý hướng dẫn. Điều này đồng nghĩa với việc đa số tranh chấp liên quan tới hợp đồng giao dịch tiền ảo cũng khó được tòa án giải quyết. Bên cạnh đó, thủ đoạn phạm tội của các đối tượng thường rất tinh vi, thường yêu cầu người chơi dùng tiền mặt mua một loại đồng tiền ảo có giá trị như đồng Bitcoin, rồi đổi tiếp sang đồng tiền ảo trên sàn giao dịch của chúng. Việc này sẽ gây khó khăn cho việc chứng minh thiệt hại.

Với thực trạng như trên, đã đến lúc các nhà lập pháp Việt Nam cần nghiên cứu hoàn thiện khung pháp lý về tiền ảo một cách hoàn chỉnh. Việc quy định này được xem như là một giải pháp mà Việt Nam chủ động hội nhập cũng như ứng phó với tác động của cuộc Cách mạng công nghiệp lần thứ tư.

¹⁶ Xem thêm Điều 115 Bộ luật Dân sự năm 2015, sửa đổi, bổ sung năm 2017.

¹⁷ Đào Trung Hiếu - Cục Truyền thông Công an nhân dân, *Xây dựng và hoàn thiện khung pháp lý về tiền ảo: Giải pháp phòng ngừa tội phạm lừa đảo theo phương thức đa cấp trong thời kỳ cách mạng công nghiệp 4.0*, https://kiemsat.vn/xay-dung-va-hoan-thien-khung-phap-ly-ve-tien-ao-giai-phap-phong-ngua-toi-pham-lua-dao-theo-phuong-thuc-da-cap-trong-thoi-ky-cach-mang-cong-nghiep-4-0-57889.html?fbclid=IwAR3Wh3e3t0y_RKliGJBdf1smFC0A5NRqc8Ef3UjUxwUechsLBr-eydtRJiQ. Truy cập ngày 09/10/2020.

4. Một số gợi mở cho Việt Nam xây dựng khung pháp lý quản lý giao dịch tiền ảo

Có thể khẳng định rằng, tiền ảo là sản phẩm tài chính dựa trên công nghệ hiện đại, vì vậy, xu thế tồn tại và phát triển của tiền ảo là tất yếu trong tiến trình toàn cầu hóa nền kinh tế quốc tế. Trước thực tế này, yêu cầu thay đổi dưới góc nhìn lập pháp đối với tiền ảo được đặt ra một cách cấp thiết. Thay vì chính sách “tự chối”, “cấm”, các cơ quan quản lý tiền tệ của Việt Nam cần sớm nghiên cứu và xây dựng khung pháp lý phù hợp với thị trường giao dịch tiền ảo trong nước.

Như đã trình bày, các giá trị lập pháp về khung pháp lý tiền ảo của Nhật Bản xứng đáng là nguồn tham khảo tốt trong quá trình xây dựng các chế định tiền ảo tại Việt Nam. Tuy nhiên, dù có nhiều điểm tương đồng thì mỗi quốc gia vẫn tồn tại một số đặc điểm đặc thù của thị trường kinh tế, do đó tiến trình xây dựng và hoàn thiện khung pháp lý tiền ảo tại Việt Nam cần được thực hiện theo lộ trình cụ thể dưới sự học hỏi có chọn lọc phù hợp với thị trường kinh tế tiền tệ trong nước:

Giai đoạn 1: Chưa công nhận tiền ảo là phương tiện thanh toán nhưng vẫn công nhận tiền ảo là tài sản để bảo vệ quyền lợi người tham gia các giao dịch tiền ảo.

Qua các phân tích trên thì tiền ảo có phải là tài sản không thì vẫn chưa có câu trả lời rõ ràng. Chính vì vậy, bên cạnh việc xác định các hành vi có nguy cơ vi phạm pháp luật liên quan tới tiền ảo, thì việc cấp thiết đó là phải phân biệt rõ tiền ảo như một phương tiện thanh toán với tiền ảo như một loại tài sản, trên cơ sở đó bảo vệ được quyền lợi hợp pháp của các bên trong các giao dịch tiền ảo. Theo đó, cần xây dựng khái niệm, bản chất pháp lý của các đồng tiền ảo trước khi tiến đến hoàn thiện khung pháp lý dành cho tiền ảo¹⁸.

Thực tế, tiền ảo về bản chất đã đáp ứng đầy đủ các đặc điểm để được liệt kê vào nhóm “quyền tài sản khác” - Đó là một loại tài sản vô hình và có thể trị giá được bằng tiền. Vì vậy, bước đầu tiên trong tiến trình xây dựng chế định tiền ảo là phải công nhận bản chất pháp lý của tiền ảo chính là “quyền tài sản khác” trong một văn bản pháp luật cụ thể, từ đó đặt nền móng xây dựng các điều kiện đặc thù cho phép tiền ảo được lưu thông; là đối tượng của các giao dịch dân sự (mua bán, trao đổi, tặng cho, thừa kế hoặc có thể dùng để bảo đảm thực hiện nghĩa vụ); cuối cùng là cơ chế kiểm soát và giám sát các hoạt động phát hành và giao dịch tiền ảo.

Giai đoạn 2: Thí điểm tiền ảo là phương tiện thanh toán trong không gian và đối tượng hạn chế.

Sau khi xác định rõ được bản chất của tiền ảo để bảo vệ quyền lợi người sử dụng ở giai đoạn một, pháp luật Việt Nam nên phát triển các dự án thí điểm công nhận một số loại tiền ảo

¹⁸ Phạm Thị Thúy Hằng, *Giải pháp quản lý tiền ảo, tài sản ảo*, <http://tapchitaichinh.vn/nguyen-cuu--trao-doi/trao-doi-binh-luan/giai-phap-quan-ly-tien-ao-tai-san-ao-139865.html>. Truy cập ngày 20/10/2020.

có chỉ số an toàn cao theo tiêu chuẩn quốc tế như đồng Bitcoin là phương tiện thanh toán trong một số giao dịch đặc biệt.

Các nhà hoạch định chính sách Việt Nam có thể thí điểm một số sàn giao dịch do nhà nước kiểm soát. Trong đó, các sàn giao dịch này chỉ chấp nhận phương tiện thanh toán là một số loại tiền ảo có chỉ số đánh giá an toàn cao theo quyết định sàng lọc thường niên của Ngân hàng Nhà nước Việt Nam dựa trên các bảng xếp hạng tiền ảo uy tín trên thế giới. Bên cạnh đó, để tránh rủi ro cho các bên tham gia giao dịch trong bối cảnh vẫn chưa hoàn thiện được hệ thống giao dịch công nghệ thông tin thì Ngân hàng nhà nước nên xây dựng hạn mức trần giao dịch đối với các loại tiền ảo này, có thể chỉ được giao dịch tối đa một tỷ VNĐ đối với mỗi nhà đầu tư xác định.

Việc chủ động xây dựng một cách linh hoạt, thí điểm phương án tích cực, cởi mở hơn trong ứng xử với tiền ảo không chỉ tạo được cơ hội thu hút các nhà đầu tư công nghệ Blockchain vào Việt Nam mà còn tạo cảm giác an toàn đối với những nhà đầu tư Việt Nam muốn giao dịch tiền ảo. Giai đoạn thí điểm này là cơ hội tốt để các nhà hoạch định chính sách xác định rõ các nhiệm vụ, công việc cụ thể và những định hướng để xây dựng, hoàn thiện pháp luật về tài sản ảo nói chung và tiền ảo nói riêng nhằm đảm bảo an toàn toàn hệ thống tương ứng; kiểm soát, giảm thiểu các rủi ro tiềm ẩn nhưng vẫn không ảnh hưởng đến hệ sinh thái khởi nghiệp sáng tạo, đảm bảo bảo tính linh hoạt để phù hợp với sự thay đổi trong sự phát triển không ngừng của công nghệ thông tin, thương mại điện tử.

Giai đoạn 3: Công nhận tiền ảo là phương tiện thanh toán

Để có thể tiến đến công nhận và vận hành tốt chế định về tiền ảo, bắt buộc các nhà hoạch định chính sách của Việt Nam phải xây dựng được các tiêu chí, yêu cầu nghiêm ngặt về vốn, cơ cấu hoạt động, mức độ an toàn,... đối với các đồng tiền ảo được phép hoạt động trong nước cũng như các doanh nghiệp hoạt động trong lĩnh vực tiền ảo. Trên cơ sở nghiên cứu pháp chế tiền ảo Nhật Bản, các quy phạm pháp luật điều chỉnh giao dịch tiền ảo dưới tư cách là phương tiện thanh toán ở Việt Nam nên được xây dựng theo hướng sau:

- Doanh nghiệp hoạt động trong lĩnh vực tiền ảo phải được thành lập dưới mô hình doanh nghiệp có tư cách pháp nhân theo quy định pháp luật Việt Nam. Bởi lẽ, tư cách pháp nhân tạo cho doanh nghiệp sự ổn định và uy tín hơn xuất phát từ các ràng buộc pháp lý trong bản chất của pháp nhân tại Việt Nam.

- Doanh nghiệp hoạt động trong lĩnh vực tiền ảo phải đáp ứng điều kiện về cơ sở tài chính, do đó, cần thiết áp dụng mức vốn pháp định đối với ngành nghề kinh doanh tiền ảo. Bên cạnh đáp ứng cơ cấu tổ chức tương ứng với loại hình pháp nhân quy định ở pháp luật doanh nghiệp Việt Nam, cấp thiết bổ sung thêm các quy định chặt chẽ hơn nữa về cơ cấu tổ chức đối với các doanh nghiệp này như các yêu cầu về bộ máy tổ chức của tổ chức tín dụng.

- Xây dựng các quy phạm pháp luật thể chế hóa các biện pháp cần thiết bảo đảm cho việc quản lý an toàn thông tin như trách nhiệm của doanh nghiệp trong vấn đề cung cấp thông

tin cho người sử dụng (về nội dung giao dịch, phác thảo từng loại tiền ảo do doanh nghiệp xử lý, hồ sơ giao dịch...); các biện pháp bảo vệ người sử dụng như tách riêng tài sản của người sử dụng với tài sản của mình, định kỳ thực hiện kiểm toán tình trạng quản lý riêng biệt đó bởi kiểm toán nhà nước; các biện pháp đảm bảo sự an toàn của các dịch vụ được phép cung cấp như ký quỹ tại Ngân hàng nhà nước Việt Nam, báo cáo kèm tài liệu tài chính theo quý hoặc hàng năm tình hình hoạt động đối với Ngân hàng nhà nước Việt Nam...

- Các nhà lập pháp Việt Nam cũng nên học hỏi kinh nghiệm từ Nhật Bản về việc thành lập một tổ chức độc lập hoặc hiệp hội quản lý giao dịch tiền ảo Việt Nam. Tổ chức này sẽ thay mặt Ngân hàng nhà nước Việt Nam cùng các Bộ, ngành liên quan để quản lý và giám sát trực tiếp tất cả hoạt động của các doanh nghiệp hoạt động trong lĩnh vực tiền ảo trong nước nhằm đảm bảo hệ thống hoạt động một cách an toàn và hiệu quả.

5. Kết luận

Trong phạm vi bài báo, nhóm tác giả dựa trên các phân tích khung pháp lý Nhật Bản về quản lý giao dịch tiền ảo, thực tiễn áp dụng pháp luật Nhật Bản trong quản lý các giao dịch tiền ảo nhằm khẳng định chính sách pháp luật Nhật Bản hiện nay xứng đáng là các kinh nghiệm “*quý báu*” để học hỏi, qua đó đặt trong bối cảnh thực trạng các giao dịch tiền ảo ở Việt Nam, nhóm tác giả gợi mở một số góc nhìn xây dựng khung pháp lý quản lý giao dịch tiền ảo mới đồng thời định hướng lộ trình thực hiện nhằm hình thành thể chế quản lý các giao dịch tiền ảo tại Việt Nam hiện nay.

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Chính phủ (2016), Nghị định số 80/2016/NĐ-CP sửa đổi, bổ sung một số điều của Nghị định số 101/2012/NĐ-CP về thanh toán không sử dụng tiền mặt.
2. Chính phủ (2014), Nghị định số 96/2014/NĐ-CP quy định xử phạt hành chính trong lĩnh vực tiền tệ và ngân hàng.
3. Đào Trung Hiếu (2020), *Xây dựng và hoàn thiện khung pháp lý về tiền ảo: Giải pháp phòng ngừa tội phạm lừa đảo theo phương thức đa cấp trong thời kỳ cách mạng công nghiệp 4.0*, Tạp chí Kiểm sát online.
4. Phạm Thị Thúy Hằng (2018), *Giải pháp quản lý tiền ảo, tài sản ảo*, Tạp chí Tài chính online.
5. European Banking Authority (2014), *EBA Opinion on “virtual currencies”*.
6. European Central Bank (2012). *Virtual Currency Schemes*. Frankfurt am Main: EuropeanCentralBank. 5. ISBN978-92-899-08627, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>
7. European Central Bank (October 2012), *Virtual Currency Schemes*.

8. "FIN-2013-G001: Application of FinCEN's Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies". *Financial Crimes Enforcement Network*. 18 March 2013. p. 6. Archived from the original on 19 March 2013. Retrieved 29 May 2015, <https://www.fincen.gov/sites/default/files/shared/FIN-2013-G001.pdf>

9. *Japan regulates virtual currency after Bitcoin scandal*, <https://phys.org/news/2016-05-japan-virtual-currency-bitcoin-scandal.html>

10. Trading education, Cryptocurrency Regulation Around The World In 2019 Ranked, <https://complyadvantage.com/blog/cryptocurrency-regulations-around-world/>

11. The Payment Services Act of Japan (Act No. 2019).

12. Xangle Research, Crypto Asset Market: *Japan in 2020 - Regulation & Policies*.